

Forord

Denne bog er et forsøg på at give en samlet fremstilling af borgerlønsdebatten i Danmark set i et samfundsteoretisk perspektiv. Den har været længe undervejs og været udfordrende at designe, fordi jeg ønskede at forene og lave en samlet refleksion i forhold til en række forskellige roller, jeg har spillet.

En af bogens væsentligste metodisk-teoretiske pointer er, at det kan være hensigtsmæssigt at skelne mellem at se borgerløn som en politisk idé, som element i et videnskabeligt paradigme, og som en politisk diskurs og samtidig se på samspillet mellem disse dimensioner.

En anden af bogens grundperspektiver er at se borgerlønsideen som element i forskellige fortællinger. På grundlag af forskellige teoretiske fortællinger konstruerer jeg et holistisk borgerlønsbegreb, der bruges som analyseramme for den historiske fortælling om den danske borgerlønsdebat.

Men bagved ligger en personlig fortælling. I de sidste 10 år har jeg som samfundsforsker beskæftiget mig med nye værdier og politiske idéer og været med til at argumentere for at se borgerlønstanken som element i en række nye videnskabelige paradigmer. Men derudover har jeg samtidig som tidsskriftredaktør (SALT) og medlem af et politisk parti (SF) været med til at udvikle en ny politisk diskurs om borgerløn.

Det betyder, at jeg har diskuteret borgerløn med mange forskellige mennesker, der har givet mig et frugtbart med- og modspil. Min ven, den svenske »medborgarlöns«-teoretiker og forfatter, Lasse Ekstrand er en af de personer, der har betydet mest for mit vedvarende engagement i borgerløns-sagen. I min forskerrolle har demokrati-gruppen på Institut for Økonomi, Politik og Forvaltning på et tidligt tidspunkt givet mig kommentarer og inspiration. Derudover har en række gode kolleger (Jes Adolphsen, Ole Jensen, Jens Lind, Lars Torpe og Hans Wadskjær) givet kommentarer og værdifuld kritik til dele af mit projekt. I den sidste fase af projektet har jeg haft gavn af kritik og kommentarer fra Niels Albertsen, Morten Kelstrup, Jørn Loftager og Niels I. Meyer.

I de forskellige politiske roller er mine tanker om borgerløn specielt blevet stimuleret af mine medredaktører i SALT (i borgerlønssspørgsmålet særligt Ellen Brun, Tørk Haxthausen, Anders Lundkvist og Jens Wamsler).

I 1993-94 var jeg medlem af SFs borgerlønsudvalg, hvor jeg havde et inspirerende samarbejde med Morten Damsgaard-Madsen og Nis Graulund Hansen. Endelig har en årelang dialog med min ven, Jørg Gaugler, der var med i »midteroprørsbevægelsen«, været med til at skærpe mine argumenter. I den sidste fase har Palle Bendsen været en fin korrekturlæser, der har været med til at klargøre teksten på flere punkter.

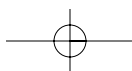
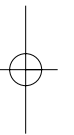
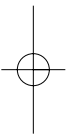
Uden min bedste og mest kærlige kritiker, min kone Sonja Refslund Skrumsager, havde jeg ikke bevaret lysten og modet til at fuldføre projektet.

Institut for Økonomi, Politik og Forvaltning har støttet mit arbejde ved i to semestre i perioden at give mig helt eller delvis undervisningsfri og har derudover med en trykkegaranti sikret, at mit arbejde har kunnet komme ud i bogform. Endvidere har sekretærerne Maja Brink og Birthe Libergren været mig behjælpelig i den praktiske produktionsproces.

Borgerløn er for mange en så provokerende idé, at de umiddelbart stejler. I øjeblikket domineres den politiske og videnskabelige debat af en næsten religiøs dyrkelse af »lønarbejdet« og »selvforsørgelsesprincippet«. Borgerløn vil ikke afskaffe hverken »lønarbejdet« eller »selvforsørgelsesprincippet«, men vil være med til at ændre fortolkningerne af disse forhold. Der skal derfor nedbrydes mange fordomme og barrierer, hvis idéen skal slå igennem.

Hvis borgerlønstanken skal vinde stigende udbredelse, tror jeg, der blandt andet må ske en fornyelse af debatten i og mellem de politiske partier. Jeg har selv oplevet frugtbarheden af tværpolitiske studiekredse på lokalt plan (med Ellen Brun (partiløs), Majken Kjer Johansen, (Socialdemokratiet), Keld Kollerup Kvist, (Det Radikale Venstre) og Birgit Torlyn (De Grønne)). Derfor vil den nystartede tværpolitiske »Borgerlønsbevægelsen« – www.borgerloen.dk – kunne få en vigtig rolle i den videre debat omkring borgerlønsideen.

Erik Christensen, marts 2000.

*»Den vildeste fantasi er at tro, at ting ikke
kan være anderledes end de er.«*

Piet Hein (1984) *PROSA-GRUK*.
København: Borgens Billigbøger 175:20

Indledning

Behovet for en ny politisk fortælling

Et signalement af velfærdssamfundets grundproblemer – og præsentation af en mulig løsning

Hvorfor en ny fortælling om borgerløn?

Borgerløn kan defineres som en generel ret for alle borgere til en ydelse fra staten, hvor man kan leve på et beskedent materielt niveau uden nogen generel pligt til at stå til rådighed for arbejdsmarkedet.

Borgerløn er et nyt ord, der er kommet ind i det danske sprog i de sidste 25 år. Ændringer i sproget betyder ofte en begyndende ændring af opfattelsen af virkeligheden. Når en samfundsform ændrer økonomisk og politisk karakter, ændrer den også sprog. Sproget er med til at definere, beskrive og legitimere virkeligheden.

I feudalsamfundet havde man begreber og tilsvarende samfundsmæssige institutioner som »fæstebreve« og »tiende«. I industrisamfundet, som vi endnu lever i, har vi lønarbejde, arbejdsløshedsunderstøttelse og overførselsindkomster. I et fremtidigt bæredygtigt post-industrielt samfund vil et begreb som borgerløn (som et blandt flere nye begreber) passe. Det nye begreb »borgerløn« kan altså tages som tegn på, at nogle allerede sprogligt er begyndt at indstille sig på en anden samfundsstruktur og funktionsmåde.

Formålet med denne bog er at præsentere en historisk fortælling om den danske borgerlønsdebat i de sidste 25 år med den hensigt at give udvalgte dele af fortiden mening for bedre at kunne forklare nutiden og diskutere mulige udviklingslinier for borgerlønsfortællingens fremtid.

Bogen er skrevet ud fra den position og med det perspektiv, at de højtudviklede velfærdssamfund befinder sig i en grundlæggende omformningsproces, hvor den hidtidige velfærdsmodel må forandres. Man kan gå i forskellige retninger og her ses borgerløn som et element i en udviklingsvej, der videreudvikler det sociale medborgerskab og går i retning af skabelsen af en bæredygtig udvikling. En gammel fortælling om velfærdssamfundets udvikling står over for at have udtømt sin fortællekraft, og der er behov for en ny

fortælling.

Det er mit hovedpostulat, at et bevidst politisk valg af en sådan ny udviklingsvej, en fortælling om borgerløn, kræver en ændring af det politiske sprog, af værdier, videnskabelige paradigmer og politiske diskurser.

Indledningsvis vil jeg derfor tage et konkret udgangspunkt og argumentere for, at velfærdssamfundet står over for nogle grundlæggende problemer, som hænger sammen med, at økonomisk vækst er samfundets overordnede målsætning, men at man samtidig er begyndt at tale om en bæredygtig udvikling som en ny samfundsmæssig målsætning.

I den dominerende politiske vækstdiskurs forsøger man at forene økonomisk vækst og bæredygtig udvikling og udvide lønarbejdet igennem skabelse af nye former for statsligt tvangsarbejde (»aktivering«). Heroverfor står borgerløns-diskursen som udtryk for en kættersk modmagtsdiskurs, der sætter spørgsmål ved lønarbejdets dominans og peger på en sammenhængende løsning af en række grundproblemer i velfærdssamfundet.

Men først nogle få afklarende bemærkninger om borgerlønsidéens historie og et forsøg på en indledende begrebsafklaring før argumentationen for borgerlønstankens aktualitet i forhold til velfærdssamfundets grundproblemer.

1. Borgerlønsidéens historiske rødder

Forestillingen om at alle mennesker skal garanteres en minimumsindkomst er meget gammel. I BIEN (Basic Income European Network (www.econ.ucl.ac.be/etes/bien/bien.html), som står for den europæiske sammenslutning af borgerlønsforskere, henviser man til Juan Luis Vives, som var borgmester i Bruges i 1526, som den første, der udformede tanker om en indkomstgaranti-(borgerløns)ordning for alle borgere.

Den svenske sociolog Lasse Ekstrand, som har skrevet bøger om borgerløn (1995 og 1996), argumenterer for, at Aristoteles kan siges at have borgerlønsforestillinger, idet han i den Nikodomæiske etik, sagde, at »Ingen medborgare skall lida brist på livsmedel« (Ekstrand 1996:27).

Mange prominente politiske filosoffer har udtrykt tanker, der kunne minde om borgerløn. Således foreslog den amerikanske politiske forfatter Thomas Paine (1739-1809) i 1776, at de besiddende havde en moralsk forpligtelse til legalt at sikre de ikke besiddende en lige ret til naturens værdier. Hans argument var, at det var Guds gaver, »the gift were made before the need arose«. Det har siden legitimeret en jordbeskatning til løsning af sta-

tens økonomiske problemer.

Af andre fremtrædende samfundsteoretikere, der har haft borgerløns-
lige idéer, kan nævnes Charles Fourier (1772-1837), Edward Bellamy
(1850-1898) og G.D.H. Cole (1889-1959), der var en ledende personlighed
i den engelske arbejderbevægelse (Andersson 1998).

I nyere tid finder man hos en englænder, Dennis Milner, omkring 1. ver-
denskrig et detaljeret forslag til en borgerlønsordning. Han talte om en
statsbonus (»state bonus«).

Selve begrebet »basic income«, basisindkomst blev første gang brugt i
1953 af den hollandske økonom og nobelpristager (1969) Jan Tinbergen
(1903-94), der var aktiv i det hollandske arbejderparti.

Borgerlønstanken er i efterkrigstiden især blevet forbundet med den en-
gelske liberale økonom og politiker Lady Juliet Rhys-Williams, der i 1942
foreslog en »social dividend« som modspil til Beveridge planen. Hvor Beve-
ridge rettede opmærksomheden mod de beskæftigede, fremlagde Rhys-Wil-
liams en plan for tildeling af en social dividende til alle.

Senere fremsatte den amerikanske økonom og nobelpristager (1974)
Milton Friedman (f. 1912) i 1962 sine tanker om en negativ indkomstskat
som led i »kampen mod fattigdommen«, som Kennedy og Johnson admini-
strationen førte i 1960'erne i USA (Patterson 1994).

Friedman repræsenterede en konservativ udformning af idéen. Herover-
for stod økonomen Robert Theobald, som i 1963 havde udgivet bogen
»Free Men and Free Markets«. Hvor Friedman ville give tilskud til de fat-
tige, talte Theobald for en »social dividend« plan, der gav alle borgere en
rettighed (»entitlement«) til en garanteret minimumsindkomst.

De forskellige tanker om en garanteret mindsteindkomst i USA i
1960'erne gav anledning til en meget livlig debat blandt mange fremtræ-
dende økonomer og i forskellige kirkelige kredse. Selv så indflydelsesrige
keynesianske økonomer som de senere nobelpristagere James Tobin (f.
1918) (1981) og Paul Samuelson (f. 1915) (1970) støttede tankerne. Tobin
fremlagde ligesom Friedman et konkret forslag til en negativ indkomstskat-
tereform (Tobin 1966 og Tobin, Pechman og Mieszkowski 1967), og Samu-
elson kaldte tanken om en garanteret indkomst for »an idea whose time has
come« (Best 1973:128-131). En anden fremtrædende talsmand for idéen om
en garanteret mindsteindkomst var borgerrettsforkæmperen Martin Luther
King (King 1967:163-66).

Præsident Lyndon Johnson nedsatte i 1964 en kommission (Heineman
Commission) til at undersøge spørgsmålet, og i 1968 oplevede man det sær-
syn, at 1300 økonomer fra 150 universiteter underskrev en opfordring til

kongressen, hvor man anbefalede et »national system of income guarantees and supplements« (Patterson 1994:188).

Det var overraskende for nogle, at det blev den republikanske præsident Richard Nixon, som forsøgte at omsætte den brede konsensus blandt eksperter i praktisk politik. Han fremsatte i 1969 en »Family Assistance Plan«, der var en ufuldstændig udformning af idéen, idet den kun garanterede alle familier med børn et vist minimum. Planen blev kritiseret fra mange sider, og det endte i 1973 med, at tilhængerne af planerne måtte erkende, at de ikke kunne komme igennem med tanken om en garanteret mindsteindkomst.

I 1984 blev der dannet en forskningsgruppe omkring borgerlønsidéen i England, *Basic Income Research Group in Britain* (BIRG), som i 1992 blev omdøbt til *Citizen's Income Research Group*, og som udgiver et tidsskrift *Citizen's Income Bulletin*. Denne gruppe var en af initiativtagerne til dannelsen af et europæisk forskningsnetværk i 1986, *Basic Income European Network* (BIEN).

I Holland har der siden midten af 1980'erne været en relativt omfattende politisk diskussion af borgerlønsidéen, hvor flere partier, organisationer og videnskabelige råd har forholdt sig til idéen. I Norden har debatten været mest udbredt i Finland og Danmark, hvorimod den i Norge og Sverige har været mere beskedent (Andersson 1998).

2. Et forsøg på indledende begrebsafklaring

Internationalt synes der at eksistere en sand begrebsforvirring omkring borgerlønsbegrebet. Et utal af forskellige begreber bruges på engelsk: »negative income tax«, »basic income«, »state bonus«, »social credit«, »social wage«, »social dividend«, »guaranteed income«, »universal benefit«, »citizen's wage« eller »citizen's income«.

Og på dansk kan man møde begreberne: borgerløn, borgerindkomst, samfundsløn, samfundsindkomst, garanteret mindsteindkomst, negativ indkomstskat, social dividende, borgerstipendie, basisindkomst og borgerydelse.

Den internationale forening af borgerlønsforskere på europæisk plan besluttede i 1992 at kalde det »citizen's income« i stedet for »basic income« (Meyer 1993).

Jeg finder, at det indledningsvis kan være nyttigt at give en vis sammenhæng mellem de forskellige anvendelser af begreberne og præcisere, hvorledes jeg vil bruge borgerlønsbegrebet.

Den norske professor i socialpolitik Else Øyen (1981) har lavet en be-

grebsoversigt og gennemgang. Hun mener, at begrebet »garanteret mindsteindtægt« (GMI) hensigtsmæssigt kan ses som det overordnede begreb. Det definerer hun således: »Garanteret minsteinntekt innebærer som navnet tilsier en garanti for at visse befolkningsgrupper under visse vilkår har rett til å få utbetalt et løpende minimums- eller grunnbeløp fra det offentlige.« (Ibid:17).

Øyen præciserer forskellen mellem en garanteret mindsteløn og en garanteret mindsteindtægt. Løn fastlægges inden for arbejdsmarkedet for dem, som allerede er i arbejde og som kompensation for udført arbejde. En garanteret mindsteindtægt gives uafhængigt af fordelingsmekanismerne på arbejdsmarkedet.

Øyen skelner mellem tre dimensioner eller komponenter i en GMI: 1. Afgrænsningen af den befolkningsgruppe, som skal modtage en GMI dvs. tildelingsreglerne. 2. Størrelsen på GMI beløbet. 3. Vilkårene for at en GMI kan udbetales dvs. udmålingsreglerne.

Alt efter hvorledes man udformer disse tre betingelser, står man over for syv forskellige modeller for en GMI: 1. Negativ indkomstskat. 2. Social dividende. 3. Borgerløn eller samfundsløn. 4. Husmoderløn. 5. Omsorgsløn. 6. Grundløn. 7. Kunstnerløn.

1. Negativ indkomstskat (Negative Income Tax (NIT)) er en omvendt skat eller en skattecredit. I udformningen af en NIT indgår følgende komponenter: A. Individets eller husholdningernes indtægt. B. En politisk fastsat fattigdomsgrænse og C. En skatterate.

2. Man har så den sociale dividende (Credit Income Taxation (CIT)). Den er mere vidtgående end en NIT, men har de samme variable. CIT udbetales som grundbeløb til alle (efter alder og køn) uden hensyn til indtægt, og en proportional skatterate sørger for udligningen og finansieringen af systemet.

3. En borgerløn eller samfundsløn er den mest vidtgående af GMI-ordningerne. Den forudsætter, at alle borgere uden hensyn til indtægt og skattesystem modtager et grundbeløb af en vis størrelse.

4. Husmoderløn kan ses som en variant af borgerløn og er tænkt som kompensation for hjemmegående husmødre, som gør en arbejdsindsats uden for det økonomiske marked.

5. Omsorgsløn er mere eller mindre det samme som husmoderløn, men den understreger omsorgsaspektet og er ikke knyttet til husmoderrollen.

6. Øyen bruger begrebet grundløn som begreb for den type indkomstoverførsler, som bruges til bønder. Den bidrager til styring af landbrugsproduktionen og fungerer som et alternativ til landbrugssubsidier.

7. Kunstnerløn er betegnelse for en garanteret grundløn til en gruppe udvalgte kunstnere uden hensyn til deres nuværende eller fremtidige indtægt. På dansk taler man om livsvarige stipendier.

Jeg vil ikke gøre meget ud af sondringen mellem de forskellige typer af GMI, bortset fra, at jeg afslutningsvis vil komme med nogle få overvejelser om de forskellige formers hensigtsmæssighed og politiske gennemførlighed. Generelt har jeg valgt at bruge borgerlønsbegrebet, fordi det er det mest rene udtryk for GMI-tankegangen.

De teoretikere, jeg behandler, bruger forskellige begreber og vil derfor ikke uden videre kunne tages til indtægt for den rene borgerlønsstanke.

BIEN, det europæiske forskningsnetværk, definerer »basic income« således: »A basic income is an income unconditionally granted to all on an individual basis, without means test or work requirement.«

I det følgende vil jeg følge denne definition og definerer derfor borgerløn som en generel ret for alle statsborgere til en økonomisk ydelse fra det offentlige, således at man kan leve på et beskedent materielt niveau uden en generel pligt til at stå til rådighed for arbejdsmarkedet.

Den belgiske borgerlønssteoretiker Philippe Van Parijs (1992:3-6) har argumenteret for, at der eksisterer en principiel forskel mellem en negativ indkomstskat og en borgerlønsordning, fordi man i negative indkomstskatteforslag ofte opererer med husstandsindkomst og fordi den negative indkomstskat opererer ex ante, hvorimod borgerløn opererer ex post. Jeg er enig med Jørn Loftager (1992B:15-16) i, at man teknisk kan udforme de to forskellige modeller således, at der i praksis ikke behøver være nogen forskelle.

3. Borgerløn og sproget

Ifølge Dansk Sprognævn blev borgerlønsbegrebet anvendt første gang i Danmark i 1972 som »løn, ydelse til enhver borger uanset arbejde, position o.l.« (Jarvad 1999:134). Begrebet blev siden brugt i 1974 af professor i øko-

nomi Gunnar Thorlund Jepsen fra Aarhus Universitet i en kronik i Politiken 7.6.74 (»Nulindkomst og retfærdigt skattesystem«).

Heri foreslog Thorlund Jepsen en omfattende reform af hele skatte- og tilskudssystemet ved at indføre »en proportional skat på forbrugsmuligheden, kombineret med et tilskudssystem, en »borgerløn« – der sikrer alle en vis minimumsindkomst«. Han indrømmede, at en så radikal ændring ikke umiddelbart var realisabel. »Det er en målsætning – et ideal. Formålet med at fremsætte det er derfor mere at tvinge politikerne og vælgerne til at overveje, hvad det egentlig er, de vil.«

Siden blev begrebet især kendt med bogen »Oprør fra midten« (Meyer m.fl. 1978), som kom i 1978, og som siden er blevet flittigt brugt i den politiske debat.

Ideologisk normering af sproget

Det nye begreb borgerløn er et eksempel på, at sproget er en levende mekanisme, hvor der hele tiden opstår nye begreber og hvor ord får nye negative eller positive betydninger. Ændringer i sproget er tegn på en ændring i opfattelsen af virkeligheden, idet sproget er med til at definere, beskrive og legitimere virkeligheden.

Sproget og de enkelte begreber er altid udtryk for bestemte værdier, fordi sproget har forskellige funktioner. 1. Det overfører information mellem os (transportfunktion). 2. Det socialiserer os til et fællesskab. 3. Og det er mediet for erfaringsdannelse og udvikling. Ændring i sprog kan ses som ændringer i mentalitet og i holdninger i samfundet. Derfor kan man sige, at der i samfundet bestandigt føres sproglige kampe om, hvad der er »rigtigt« eller »forkert« sprog. Man kan tale om, at der sker en ideologisk normering af sproget, som man med et moderne udtryk kan betegne som politisk korrekthed. »Når en gruppe eller en institution i samfundet – bevidst eller ubevidst – udstikker normer for »rigtigt« eller »forkert« sprog, kaldes det normering, og beskriver vi nu politisk korrekthed som ideologisk normering, giver det visse fordele.« (Frost 1997:36).

Sprogforskere skelner mellem begrebers to lag af betydning, mellem deres kernebetydning (denotation) og deres medbetydning (konnotation). Normalt fastlægges ordenes kernebetydning i en ordbog så neutralt som muligt, mens det er vanskeligere at fastlægge ordenes medbetydning.

Da borgerlønsidéen i 1993-94 var ved at vinde indpas som legitim idé i flere af de etablerede politiske partier og i opinionen, blev man vidne til en kamp om ideologisk normering af sproget. For borgerlønstilhængerne var der tale om en kamp for i det hele taget at få borgerlønsbegrebet anerkendt

som et nyt ord med en neutral kernebetødning. Tilhængerne forsøgte herudover at give det en positiv medbetødning, mens borgerlønsmødstanderne forsøgte at give det både en negativ kerne- og medbetødning. Mødstanderne forsøgte at forhindre udbredelsen af det nye begreb ved at gøre det politisk ukorrekt at tale om borgerløn.

Fra almisse til borgerløn

På arbejdsmarkedet og i socialpolitikken kan man tydeligt se det sproglige skred, der er sket på området, som afspejler det langsomme mentalitets- og holdningsskift, der er sket i samfundet. (Frost 1997:49). Man startede i det før-industrielle samfund med at have et »fattigvæsen«, hvor den økonomiske kompensation blev benævnt som »almisse«, hvilket er en god gerning fra kirken eller den velstående til den fattige. Begrebet almisse fik imidlertid en negativ betødning. Så efter lang tid udskiftede man udtrykket »almisse« med udtrykket »socialhjælp«, fordi det blev opfattet som mindre tyngende. Opfattelsen af dette begreb ændrede imidlertid også karakter med tiden. Den blev mere negativ og bevirkede, at det blev opfattet som en »nådegave«. Efterhånden blev »hjælpen« fra det offentlige opfattet som en rettighed, så »socialhjælpen« fik et nyt navn i form af »understøttelsen« og »bistand«. Det er disse begreber, som også i dag i visse kredse er ved at få en negativ betødning, hvorfor et begreb som »borgerløn« dukker op. Det kan ses som udtryk for et mentalitetsskifte hos dele af befolkningen.

Borgerlønsbegrebets officielle status

Selv om borgerlønsbegrebet i de sidste 20 år har været flittigt anvendt i den politiske debat, optræder ordet ikke i de fleste leksika. (Erik Christensen: »Sprog er politik og magt«. Information 30.1.96). Det er ejendommeligt i betragtning af, at man via folkebibliotekernes edb-artikelindex kan få mere end 100 avis- og tidsskriftartikler, der vedrører ordet borgerløn.

Borgerlønsbegrebet er således fraværende i Politikens Retskrivnings- og betødningordsbog (1996), i Politikens store nye Nudansk Ordbog (1996) og i Dansk Sprogbrug (1995). Endelig er det ejendommeligt, at man ikke har givet det plads i Den Store Danske Encyclopædi. Det eneste større danske leksikon, jeg har fundet begrebet nævnt i, er Gyldendals Tibindsleksikon, supplementbindet (1984), hvor borgerløn defineres som: »Løn betalt af staten, så hver enkelt kan få dækket sine minimale leveomkostninger uden at være tvunget til at påtage sig lønnet arbejde.« For nylig er det blevet optaget som opslagsord i et nyt samfundsvidenskabeligt leksikon, »Samfundslex« (1997), der især er til brug i gymnasiet, på HF og tilsvarende uddannelsestrin.

Det er Dansk Sprognævns opgave at følge det danske sprogs udvikling og registrere nye ord. Det er siden 1975 sket ved optagelse af et udvalg af nye ord i Politikens årlige Hvem-Hvad-Hvor og i en analyse af en række nye ord i kvartalstidsskriftet *Nyt fra Sprognævnet*. Derudover har sprognævnet ført en mere omfattende seddelsamling over nye ord, som ikke er offentligt registreret.

Sprognævnets formand professor Erik Hansen har sammen med seniorforsker Pia Jarvad fra Dansk Sprognævn (»Om nye ord« Information 24.-25.2.96) forklaret, at ordet nok burde have været med i bogen »Nye ord i dansk 1955-75« (Riber Petersen 1984), men at man på daværende tidspunkt kun havde to citater i sprognævnets seddelsamling, hvorfor man skønnede, at det ikke var almindeligt. De giver flere eksempler på, at nye ord, der bliver dannet, først senere får stor udbredelse. Formanden lovede (1996), at ordet ville komme med i den næste ordbog over nye ord i dansk for perioden 1955-98, og det er også sket i Pia Jarvads ordbog over nye ord i dansk. (Jarvad 1999).

4. Velfærdssamfundets grundproblemer

Velfærdssamfundet kan siges at have fem grundproblemer, der praktisk-politisk kan formuleres således:

1. Arbejdsfordelings- og arbejdsløshedsproblemet.

Nogle udelukkes permanent fra at få normalt lønarbejde, men tvinges til aktivering. Lønarbejdet dominerer andre former for samfunds nødvendigt arbejde, hvilket betyder, at dette samfunds nødvendige arbejde også fordeles meget ulige.

2. Klientgørelsesproblemet.

Et stigende antal samfundsborgere kan kun eksistere ved at modtage offentlige indkomstoverførsler. Reglerne for modtagelse af disse bliver stadig mere indviklede. Staten stiller i stigende grad specifikke krav til modtagernes livsform og adfærd som betingelse for modtagelse. Det skaber retssikkerhedsproblemer og klientgørelsesproblemer. Der er en ubalance i forholdet mellem individets rettigheder og statens pligter.

3. Køns-arbejdsdelingsproblemet.

Den moderne kønsarbejdsdeling viser sig ved, at kvinder i højere grad

end mænd foretager dele af det skjulte samfundsnødvendige arbejde og samtidig i højere grad er indkomstoverførselsmodtagere end mænd. Efter det nye officielle sprog billede med et »aktivt« samfund, der forsørger den »passive« del af samfundet, er det hovedsagelig mændene, der er »aktive« og bærer samfundet, mens kvinderne er »passive«. Og mange bestræbelser går ud på at ligestille kvinderne og gøre dem ligeså »aktive« som mændene.

4. Demokratiproblemet.

Deltagelsen i den demokratiske beslutningsproces på flere planer i samfundet er faldende. Stadig færre mennesker har tid til det demokratiske arbejde på grund af lønarbejdets stigende dominans. Politisk arbejde vurderes ikke som rigtigt og samfundsnødvendigt arbejde. Der er en ubalance i forholdet mellem lønarbejde og politisk aktivitet.

5. Miljøproblemet.

Lønarbejdets dominans betyder, at samfundet er et vækstsamfund, dvs. præget af et mål om at skabe stadig nye lønarbejdspladser, der ofte betyder et stigende ressourceforbrug samt uhensigtsmæssig belastning af naturen. Der er en ubalance mellem natur og samfund.

Lønarbejdet og »det skjulte arbejde«

Et af velfærdssamfundets store paradokser er, at aldrig har et samfund på den ene side officielt hyldet lønarbejdet så meget, som det sker i øjeblikket, samtidig med en stigende erkendelse af, at en række grundlæggende samfundsproblemer er forbundet med udbredelsen af lønarbejdet.

En ændring af arbejdsbegrebet har dybtgående virkninger. Den norske sociolog Cato Wadel har meget rammende bemærket: »Det er på sine begrepsmessige skiller at et samfund skal kjennes.« (Wadel 1984:130). At ændre begreber er at ændre syn på samfundet.

Fordi lønarbejde er blevet prototype på alt arbejde, har man overset og undervurderet husarbejdet, omsorgsarbejdet, det uformelle arbejde i nærmiljøet, »det skjulte arbejde« på arbejdspladserne og det politiske arbejde. Wadel har kaldt disse former for ikke-lønarbejde »det skjulte,« men samfundsnødvendige arbejde.

Wadel mener, at lønarbejdsbegrebet især er blevet styrket og fastholdt af en alliance mellem arbejderbevægelsen, arbejdsgiverne og økonomiske teoretikere og eksperter. Der er langsomt blevet skabt en dominerende norma-

litetsopfattelse, hvor samfundet først og fremmest opfattes som et økonomisk marked, hvor lønarbejde anses for mere værdifuldt end andet arbejde. Men vi er samtidig blevet blinde for, hvorledes vort samfund egentlig hænger sammen.

Wadel argumenterer for et udvidet arbejdsbegreb, fordi man ved at få et meget mere differentieret arbejdsbegreb eller få en hel serie af forskellige arbejdsbegreber ville kunne skabe en mere lige fordeling af de forskellige typer af samfundsnødvendigt arbejde og bedre være i stand til at forstå og »lese« vor egen kulturudvikling (ibid:158).

Et samfund bestående af »aktive« og »passive«

Lønarbejdets betydning ses i øjeblikket i den stigende anvendelse af begreberne »aktiv« og »passiv« i det politisk-økonomiske sprogbrug, hvor de »aktive« er dem, der er erhvervsmæssigt beskæftigede, og de »passive« er dem, der er uden for arbejdsmarkedet, og som lever af forskellige typer af offentlige overførselsindkomster.

Nu er det imidlertid kun ca. halvdelen af befolkningen, der har et lønnet job, hvorimod ca. 25% er arbejdsløse, på forskellige former for overførselsindkomster (pension, efterløn og overgangsydelse), og ca. 25 % er børn og uddannelsessøgende.

Inddelingen i »aktive« og »passive« har specielt sneget sig ind i det politiske og videnskabelige sprog efter arbejdsmarkedsreformen i 1993, hvor det nye politiske begreb »aktivering« blev stadfæstet. Aktivering er de særlige arbejdsmarkeds-, beskæftigelses- og uddannelsesforanstaltninger, man foretager over for de ledige.

Målet er at gøre stadig flere »aktive«, d.v.s. give dem en markedsøkonomisk funktion. Derfor er man begyndt at skelne mellem to typer af indkomstoverførsler, »passiv-ydelserne« (dagpenge, efterløn, overgangsydelse og orlov) og »aktiv-ydelserne« (bl.a. puljejob, jobtræning, etableringsydelse og uddannelsesgodtgørelse), hvor kriteriet er, om der umiddelbart kræves en modydelse fra modtagerens side, om man står til rådighed for arbejdsmarkedet.

I den nye stadig mere udbredte dualistiske beskrivelsesform, aktiv-passiv, ligger en klar værdimæssig vurdering. Det er mere værdifuldt samfundsmæssigt at være aktiv end passiv. Det er samfundsmæssigt normalt at være aktiv og unormalt at være passiv. At være samfundsborger er først og fremmest et spørgsmål om at have en tilknytning til arbejdsmarkedet.

Mange af de såkaldte »passive« har ingen muligheder for at blive »aktive«, hvis de ønsker det. De er i mange tilfælde blevet marginaliserede fra

arbejdsmarkedet, og fordi de modtager indkomstoverførsler, forhindres de samtidig i at have lønarbejde.

Men man har ingen ret til at få et lønarbejde i vort samfund. Det står ganske vist i Grundloven, at »det bør tilstræbes, at enhver arbejdsduelig borger har mulighed for arbejde på vilkår, der betrygger hans tilværelse« (§ 75. stk. 1.). Det giver ingen krav på ansættelse i det offentlige. (Zahle 1997:200). Man har derfor ingen juridisk ret til lønarbejde.

Man har derimod med den nye arbejdsmarkedsreform og bistandslov fået både en ret og pligt til aktivering, når man har modtaget dagpenge og bistandshjælp en vis periode. Aktivering er en ny type af uddannelse og offentligt lønarbejde, hvor man ikke er underlagt de sædvanlige rettigheder og betingelser for lønarbejde. Målet er, at det skal føre til almindeligt lønarbejde. Det har imidlertid vist sig vanskeligt for en stor gruppe. Resultatet er, at man har skabt en ny klasse af offentlige lønarbejdere med reducerede rettigheder og en skærpet uddannelses- og arbejdspligt. De bliver tvunget til at være aktive, men gives ingen mulighed for reelt at tilhøre de rigtige »aktive« i samfundet.

Man kan sige, at man i vort samfund straffer de unormale dobbelt (Salomonsen 1992:79). Først giver man dem ingen ret til at være normale. Derudover tvinger man de unormale til at skulle få dårlig samvittighed over deres unormalitet. »Det er for eksempel stadig normalt at have lønarbejde, og normalitetstvungen presser lønarbejdsløse til ikke at kunne nyde de fordele, der trods alt – for nogle – kan være ved at være arbejdsløs.«

Den uflexible sammenhæng mellem arbejde og indkomst i velfærdssamfundet

Cato Wadel har med følgende meget enkle fire-feltstabel, der illustrerer sammenhængen mellem arbejde og indkomst, vist hvorledes det moderne velfærdssamfund er låst fast i nogle bokse. Der findes en række regler, institutioner og normer, der låser individerne fast i de enkelte bokse og forhindrer, at de kan bevæge sig mere frit mellem de fire grundpositioner.

Figur 1. Sammenhængen mellem arbejde og indkomst i velfærdssamfundet

	Arbejde	Ikke-arbejde
Indkomst	Felt 1: Det normale: »Det aktive« 1. Lønarbejde 2. Aktivering (nyt)	Felt 2: Arbejdsfrie indkomster 1. Formueindkomster 2. Finansiell spekulation (nyt) 3. Nogle overførselsindkomster (»passive«) 4. Orlov (nyt)
Ikke-indkomst	Felt 3: »Det passive«: Indkomstløst arbejde Det »skjulte« arbejde: 1. Husarbejde 2. Omsorgsarbejde 3. Uformelt arbejde i nærmiljø 4. Politisk arbejde 5. Arbejdet som klient 6. Det »skjulte« arbejde på arbejdsmarkedet	Felt 4: Fritid

Konstrueret på grundlag af idé fra Cato Wadel i Øyen (1981):75

Hvad er dilemmaerne?

På den vandrette akse befinder man sig i en dualistisk »valg-situation.« For de fleste gælder, at enten arbejder man (befinder sig i felt 1), eller også er man på overførselsindkomst (befinder sig i felt 2). Man kan i begrænset omfang kombinere begge dele. De fleste befinder sig ikke i en reelt fri valgsituation. Man er tvunget til enten af være »aktiv« eller »passiv«. I dag eksisterer en uklarhed eller dobbelthed omkring grundlaget for at modtage overførselsindkomster. På den ene side har der været en tendens til afkobling af sammenhængen mellem indkomst og arbejde. Man får en indkomst og er så ikke underlagt en rådighedspligt over for arbejdsmarkedet (f.eks. efterløn og orlov), og forbydes så også at tage lønarbejde (være »aktiv«). På den anden

side findes en tendens til at kræve arbejds- og uddannelsespligt som betingelse for modtagelse af dagpenge og bistandshjælp.

Men der findes også en mindre gruppe mennesker, som har arbejdsfri (formue)indkomster. Til disse indkomster er der ikke knyttet noget forbud eller påbud om arbejde. De kan frit kombinere lønarbejde og modtagelse af en arbejdsfri indkomst og kombinere arbejdsfrie indkomster og indkomstløst arbejde. De har med andre ord større muligheder for at bevæge sig frit i de fire felter.

For modtagere af en række overførselsindkomster gælder ligeledes, at de også i begrænset omfang må foretage frivilligt arbejde, der ikke er lønnet (felt 3). Men tendensen går som tidligere nævnt i retning af at flytte en større gruppe af modtagere af indkomstoverførsler fra felt 2 over til felt 1.

På den lodrette akse befinder man sig i lignende tvangsmæssige dualistiske »valgsituationer«. Her findes en tendens til, at enten har man fuldtidslønarbejde og meget begrænset tid til at tage del i det »skjulte arbejde« (felt 1), eller også har man meget tid til det indkomstløse, skjulte arbejde, fordi man ikke har lønarbejde. Men så vil det som nævnt ovenfor i en række tilfælde være forbudt at påtage sig dette skjulte arbejde (felt 3).

Historisk set er velfærdsstaten karakteriseret ved, at den har institutionaliseret et brud mellem arbejde og indkomst. Man kan under bestemte betingelser få en indkomst uden at arbejde. Det gælder permanent for f.eks. pensionister og handicappede. For mennesker i den arbejdsføre alder gælder det kun midlertidigt, idet der her håndhæves den såkaldte rådighedspligt, d.v.s. en pligt til lønarbejde.

På trods af den stigende tendens til at opvurdere lønarbejdet, må man historisk konstatere, at den totale arbejdstid er blevet noget kortere, og fritiden er blevet noget længere. Det betyder, at både det ulønnede arbejde, og det Wadel kalder det »skjulte arbejde«, er øget.

5. Fra en gammel fortælling om økonomisk vækst til en ny fortælling om en bæredygtig udvikling

Den velfærdsstatslige konsensus om den økonomiske vækst

Velfærdsstatens opkomst efter 2. Verdenskrig er tæt forbundet med den relativt kraftige økonomiske vækst i efterkrigstiden. En af de ledende embedsmænd i denne periode, tidligere departementschef (1962-76) Erik Ib Schmidt, der i en vis forstand kan kaldes hovedarkitekt for den førte politik, har fremhævet to karakteristiske træk for perioden (Schmidt 1997).

1. På den ene side var der ingen plan eller projekt bag velfærdsstaten. »Hverken fra Socialdemokratiet eller fra enkeltpersoner eller fra nogen anden side er der nogensinde udformet noget projekt eller blot en skitse til en dansk velfærdsstat.« (Ibid:26).

2. På den anden side var hovedsigtet »at skabe øget beskæftigelse og hæve befolkningens levedod ved at fremme den økonomiske vækst«. Økonomiske væksthensyn lå bag ved næsten alle politiske foranstaltninger i denne periode, fordi man regnede med, at øget velstand næsten automatisk ville skabe øget velfærd.

Når vækstpolitikken fik en så dominerende og helt uproblematisk plads i hele efterkrigstiden, hang det sammen med, at den både havde bred opbakning i befolkningen og fra højre og venstre i det politiske spektrum. Man havde selvfølgelig forskellige motiver til at gå ind for væksten og kunne være uenige om fordelingspolitikken, men var enige om, at det var i alles interesse at øge væksten mest mulig.

Det har betydet, at økonomisk vækst både har været en helt overordnet økonomisk-politisk målsætning og den universelle løsning på en lang række samfundsmæssige problemer. Mere konkret er væksten blevet set som den væsentligste forudsætning for forbedring af den overordnede økonomi, fuld beskæftigelse, skabelse af balance for de offentlige udgifter, nedbringelse af statsgælden og mere konkret midlet til skabelse af større lighed, sikring af bedre miljø og højere velfærd. Alle forbedringer blev tænkt gennem en forøgelse af den økonomiske vækst som et hovedmiddel, fordi det ofte var den mest ukontroversielle måde at nå til en enighed. Alle havde fornemmelsen af at få noget.

Problematiskering af den økonomiske vækst og skabelsen af et nyt mål: Bæredygtig udvikling

Men i de sidste 20-30 år har de stigende miljøproblemer og uligheden mellem i- og u-lande været med til at sætte spørgsmålstegn ved ønskeligheden af en fortsat økonomisk vækst i de højtudviklede lande. Mange mennesker har en intuitiv fornemmelse af, at udviklingen ikke kan fortsætte. Fysisk vækst i det uendelige er en umulighed i en begrænset verden.

Med fremkomsten af Brundtland-rapporten i 1987, »Vor fælles fremtid,« erkendte man i det internationale politiske system (FN), at fattigdoms- og miljøproblemerne hang sammen. Man så problemerne som sammenhængende med fælles årsager, hvor løsninger også måtte findes inden for en

ny helhedsorienteret forståelse: Der måtte skabes en bæredygtig udvikling. U-landene havde behov for en økonomisk vækst for at løse deres problemer, mens i-landene havde behov for en ændring af vækstens karakter i en mere kvalitativ retning.

Tidligere så man de forskellige problemer som afgrænsede uden indbyrdes sammenhæng. »Disse afgrænsninger er begyndt at gå i opløsning. Det gælder især de forskellige globale »kriser«, som har vakt offentlighedens opmærksomhed, især i de sidste tiår. Der er ikke tale om særskilte kriser: en miljøkrise, en udviklingskrise, en energikrise. Det er én og samme krise.« (Vores Fælles Fremtid 1991:16).

Det nye ved Brundtland-rapporten var ikke alene erkendelsen af problemernes sammenhæng, men også løsningernes sammenhæng. Derfor introduktionen af den nye forestilling om en bæredygtig udvikling, der netop er karakteriseret ved at være en ny type af sammenhængende løsning. Bæredygtig udvikling er ikke en løsning på udviklingsproblemet, energiproblemet eller miljøproblemet, men er netop en ny type integreret løsning af alle problemerne, således at løsningerne af de økonomisk-teknologiske, sociale og politiske systemer gensidigt støtter hinanden.

Brundtland-rapportens mest citerede definition af en bæredygtig udvikling er: »En udvikling, som opfylder de nuværende behov uden at bringe fremtidige generationers muligheder for at opfylde deres behov i fare. Det rummer i sig to begreber: 1. Begrebet »behov«, især de grundlæggende behov hos verdens fattige, som bør have absolut første prioritet, og 2. Tanken om de begrænsninger, som teknologiens stadi og den samfundsmæssige organisation lægger på miljøets muligheder for at opfylde de nuværende og fremtidige behov.« (Ibid:51). Den definition fokuserer ikke på det, man kan kalde den økologiske bæredygtighed, men især på den samfundsmæssige bæredygtighed, hvor spørgsmålet om de nuværende og kommende menneskers mulighed for tilfredsstillelse af deres grundlæggende behov er i centrum.

Det særlige ved forestillingen om en bæredygtig udvikling var, at den både havde karakter af et nyt samfundsvidenskabeligt miljø-paradigme og en ny politisk diskurs.

Et element i en ikke-traditionel, men radikal problemløsning er at kunne se problemerne i sammenhæng, at erkende deres fælles udspring og samtidigt se løsninger i sammenhæng. Problemernes fælles betingethed forsøges vendt, så de bliver hinandens løsninger.

I Brundtland-rapporten kom denne opfattelse til udtryk, hvor der sammenfatningsvis skulle gives udtryk for, hvad »bestræbelserne på at nå frem til en bæredygtig udvikling kræver:

1. Et politisk system som sikrer borgernes effektive medvirken i beslutningsprocessen.
2. Et økonomisk system som er i stand til at skabe overskud og teknisk viden på en selvhjulpent og bæredygtig basis.
3. Et socialt system som sikrer løsning af de spændinger som opstår som følge af en uharmonisk udvikling.
4. Et produktionssystem som respekterer forpligtelsen til at bevare det økologiske grundlag for udvikling.
5. Et teknologisk system som hele tiden kan søge efter nye løsninger.
6. Et internationalt system som er fleksibelt og har evnen til at korrigere sig selv.« (Ibid:73).

Ligesom man internationalt er kommet til en erkendelse af, at der ikke er tale om særskilte kriser og problemer, er der nationalt også ved at danne sig en opfattelse af, at velfærdssamfundenes fem grundlæggende ubalancer, som jeg før har skitseret, er sammenhængende, og at forestillingen om en bæredygtig udvikling også i denne sammenhæng skal ses som en sammenhængende løsning på disse problemer.

6. Borgerløn som kættersk fortælling: At sætte spørgsmålstegn ved lønarbejdsnormaliteten

Borgerløn kan som tidligere nævnt defineres som en generel ret for alle statsborgere til en økonomisk ydelse fra det offentlige, således at man kan leve på et beskedent materielt niveau uden nogen generel pligt til at stå til rådighed for arbejdsmarkedet.

En sådan ret til en beskedent offentlig forsørgelse for alle gælder ikke i Danmark i dag, hvor grundprincippet er, at man først har ret til en offentlig forsørgelse, når man ikke er i stand til at forsørge sig selv. Desuden er retten til en række indkomstoverførsler (dagpenge ved ledighed, sygdom og orlov samt efterløn) betinget af en arbejdsmarkedstilknytning. Kun såfremt man har været tilknyttet arbejdsmarkedet i en bestemt periode under bestemte betingelser, har man ret til disse ydelser.

Det nuværende industrielle velfærdssamfund bygger altså på fire grundprincipper: 1. At alle skal forsørge sig selv (selvforsørgelsespligten). 2. At dem, der ikke kan forsørge sig selv, er berettiget til offentlig hjælp. 3. At alle, der modtager offentlige ydelser (i den arbejdsdygtige alder) principielt skal stå til rådighed for arbejdsmarkedet (rådighedspligten) samt 4. At alle, der ikke har et normalt lønarbejde og kan forsørge sig selv, både har en ret og en

pligt til aktivering (aktiveringspligten). I forhold til den tidligere skitserede fire-feltstabel peger disse fire grundprincipper alle i retning af en opvurdering og »tvang« i retning af felt 1.

I forhold til Wadels fire-feltstabel vil en borgerløn netop løse op for de tvangsmæssige dilemmaer, hvori mange befinder sig i det nuværende velfærdssamfund. Borgerløn kan ses som en demokratisering af den frihed til en ubetinget arbejdsfri indkomst, som nu kun haves af en lille gruppe formue-indehavere. Det vil give en reel frihed til at vælge mellem en lang række af kombinationer af lønarbejde og borgerløn uden at miste borgerlønnen, og kombinationer af lønarbejde og andre former for arbejde, hvor disse former for arbejde med en borgerløn kan ses som lønnet. Borgerløn vil kunne være med til at svække lønarbejdets normalitetskabende funktion. Det normale bliver nu at modtage borgerløn. Herudover vil flertallet uden tvivl vælge at have lønarbejde. Men det vil være frivilligt i modsætning til nu.

I stedet for at fortsætte med en integration til lønarbejdsnormaliteten, kunne man løse problemerne på en ny måde ved at ændre normalitetsbegrebet. Det normale ville så være, at man var garanteret en mindsteindkomst.

Borgerløn sikrer alle en minimal offentlig forsørgelse og ændrer derved hele synet på det arbejdsmarkedsmæssige og sociale overførselssystem og en række erhvervsstøtteordninger. Et fuldt udbygget borgerlønssystem vil betyde en forenkling og rationalisering ud fra en ny overordnet målsætning.

Borgerløn i stedet for overførselsindkomster

Borgerløn kan betragtes som et mange-formålsinstrument (om mangeformålsorganisationer, se Hvelplund m.fl. 1995). Konkret bestemmer hver enkelt borger imidlertid suverænt hvilket konkret formål, borgerlønnen skal udfylde i hver enkelt borgers livsprojekt på et givet tidspunkt.

Borgerløn som hel eller delvis erstatning for følgende overførselsindkomster og forskellige erhvervsstøtteordninger:

1. Dagpenge til løntilskud.
2. Kontanthjælp til løntilskud.
3. Revalidering.
4. Orlov til generel sabbatorlov.
5. Sygedagpenge.
6. Barseldagpenge.
7. Efterløn.
8. Delefterløn.

9. Overgangsydelse.
10. Førtidspension.
11. Delpension.
12. Folkepension.
13. Statens Uddannelsesstøtte (SU) til uddannelsesløn.
14. Iværksætterydelse til permanent iværksætterydelse.
15. Børnefamilieydelse.
16. Børnetilskud.
17. Kunstnerstøtte til generel kunstnerløn.
18. Hjemmeservice.
19. Landbrugsstøtte til persontilskud.
20. Andre erhvervstilskud til persontilskud.

På det arbejdsmarkedsmæssige område vil borgerlønnen kunne fungere som løntilskud og dermed lette arbejdsløsheden. Derved ville den løse arbejdsløsheds- og arbejdsfordelingsproblemet. Samtidig vil den kunne ses som en aflønning af det ubetalte omsorgsarbejde og dermed fungere som en generalisering af den nuværende forældre- og omsorgsorlov. På den måde er den med til at løse kønsproblemet ved at give mænd og kvinder lige muligheder for omsorgsarbejde. På uddannelsesområdet vil den kunne betragtes som løn for uddannelse. På pensionsområdet vil den udgøre grundydelsen i pensionen, og på erhvervsområdet vil den kunne ses som en permanent iværksætterydelse. På det kulturelle område vil den kunne ses som en kunstnerløn og erstatning for en del af kulturstøtten. Endelig vil den på det politiske område kunne bruges som en demokrati-orlovsydelse, som nogle har talt om behovet for (Andersen og Elm Larsen 1995A).

Det værdifulde ved den generelle borgerløn er, at den er neutral over for valg af erhverv, uddannelse og livsformer og derfor kan være med til at afhjælpe flere problemer i det moderne velfærdssamfund. Der er selvfølgelig ikke nogen garanti for, at det vil ske, fordi det er op til den enkelte borger hele tiden uden offentlig indblanding at bruge og se borgerlønnen på en ny måde.

Borgerlønstankegangen betyder en ændring i alle de grundlæggende begreber og samfundsmæssige kategoriseringer. Skellet mellem lønnet og ikke-lønnet arbejde nedbrydes, modsætningen mellem selvforsørgelse og offentlig forsørgelse opblødes. Rådigheds- og aktiveringspligten modificeres. Alle centrale klassifikationer ændres.

Borgerløn kan siges at være med til at nedbryde det bestående dualistiske sprog. I borgerlønnen ligger hverken et krav eller forbud om at være mar-

kedsmæssig aktiv eller passiv. Den gengiver begreberne aktiv og passiv en personlig betydning. Man kan ikke generelt afgøre, om det er værdifuldt at være aktiv eller passiv. Det må afgøres ud fra den enkeltes konkrete behov.

Kobling af bæredygtigheds- og borgerlønstanker

Sammenfattende kan man sige, at en borgerlønordning vil kunne gå ind og bidrage til at genoprette alle de fem skitserede ubalancer i det moderne velfærdssamfund. 1. Den vil kunne være med til at skabe en mere lige fordeling af det samfunds nødvendige arbejde. 2. Den vil kunne styrke individets retsstilling og reducere klientgørelsesproblemet. 3. Den vil kunne skabe grundlaget for en mere retfærdig kønsarbejdsdeling. 4. Den vil kunne styrke det civile samfund og demokratiet. 5. Og den vil kunne være med til at reducere naturbelastningen.

Derfor kan borgerlønstanken ses som et element i skabelsen af en bæredygtig udvikling. Eller bæredygtig udvikling kan ses som den overordnede idé, der vil kunne give borgerlønstankens forskellige dimensioner en mening og sammenhæng.

7. Borgerløn som udtryk for skabelsen af et mere retfærdigt samfund

At tage eksistensen af nogle grundlæggende ubalancer og dominansproblemer i velfærdssamfundet som udgangspunkt og at se borgerlønstanken som element i afhjælpningen af disse problemer kan beskrives som en reaktion på nogle grundlæggende uretfærdigheder og et forsøg på at skabe et mere retfærdigt samfund.

At problematisere et samfunds dominerende normalitetsideal og komme med forslag til dets ændring eller modifikation er det samme som at anfægte dette samfunds dominerende retfærdighedsideal og forsøge at sætte et eller flere andre idealer i stedet.

Ud fra det bestående samfunds lønarbejdsnormalitet er borgerlønstanken blevet afvist, fordi den skulle være i strid med et retfærdigt samfunds grundprincipper. Borgerløn siges at bryde med principperne om: 1. At »for at nyde, må man yde«, for at få en pengeindkomst må man yde en arbejdsindsats. 2. At til »en rettighed hører pligter«. Borgerløn er en ret uden en pligt, en ret til indkomst uden en pligt til at stå til rådighed for arbejdsmarkedet. Aktivering siges at være retfærdig, fordi her følges pligter og rettigheder.

Disse to ræsonnementer er kun gældende, hvis disse to grundnormer ses

inden for en snæver markedslogik. På et marked må man yde for at nyde, og her hører ret og pligt snævert set sammen. Men forstår man disse principper bredere samfundsmæssigt og politisk-juridisk, ser sagen helt anderledes ud.

Ud fra en videre samfundsmæssig og juridisk-politisk fortolkning af principperne om 1. at yde for at nyde og 2. at pligter skal følge rettigheder, kan borgerløn netop siges i højere grad at leve op til disse principper end det nuværende samfund.

Borgerløn giver alle, der yder et samfundsnødvendigt skjult arbejde, mulighed for at blive lønnet på et eksistensniveau af samfundet. Men derudover må borgerløn ses som en universel politisk-juridisk rettighed, som staten har pligt til at realisere. Den er som andre fundamentale juridiske rettigheder ikke forbundet med en pligt (arbejdspligt). Hvis den skulle være det, måtte denne arbejdspligt være universel, dvs. gælde alle borgere for at være retfærdig.

Ud fra en sådan betragtning lever det nuværende samfund ikke op til sine egne grundnormer. Uretfærdighederne i det moderne samfund fremkommer netop ved, at markedsaktørerne lever højt på det øvrige samfund og i begrænset omfang er bundet af nogle pligter over for mennesker og natur uden for markedet.

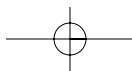
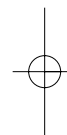
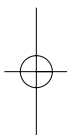
Mange mennesker med lønarbejde nyder godt af at have et lønarbejde uden at være med til at yde noget af det skjulte samfundsnødvendige arbejde, der er en forudsætning for samfundets eksistens og lønarbejdets funktion. Og omvendt yder mange mennesker et samfundsnødvendigt arbejde uden i tilstrækkeligt omfang at blive belønnet for det. Endelig nyder en række mennesker godt af arbejdsfrie indkomster uden at yde et stykke samfundsnyttigt arbejde for disse indkomster.

Når den nye ret og pligt til aktivering er uretfærdig, hænger det sammen med en forvansket juridisk opfattelse af ret- og pligtbegreberne. Når individer får en rettighed, får staten normalt en pligt til at sikre denne rettighed. Individet får med en ny rettighed ikke en samtidig pligt til at bruge denne ret. Ret til ytringsfrihed bliver ikke forbundet med en pligt til at ytre sig osv. Når en pligt til aktivering siges at være kædet sammen med en ret til aktivering, kan det derfor kun ses som et forsøg på at »sminke« en tvang.

Hvis en ret og pligt til aktivering eller en ret og pligt til lønarbejde skulle være retfærdig, måtte den være universel, gælde alle borgere. Men det gør den ikke. Et centralt princip for al moralitet er, at »man kan ikke både acceptere et moralprincip samtidig med at man ikke selv handler i overensstemmelse med det.« (Hartnack 1980:45).

Aktivering gælder kun dem, som ikke kan få lønarbejde. De gives som tid-

ligere omtalt ikke en ret og pligt til lønarbejde. Aktivering kan derfor siges at være en pligt for en særlig gruppe mennesker, der ikke kan få de normale lønarbejdsrettigheder. Ideologisk siger man, det er retfærdigt, fordi her følger pligter med rettigheder, men det er et godt eksempel på et forsøg på ideologisk tilsløring af en uretfærdighed, en diskrimination. Man afskæres fra de normale rettigheder og pålægges særlige pligter.

*»Det typiske for den skabende proces er,
at man ikke helt kan adskille spørgsmål og svar,
problemstilling og løsning. Der ligger i den førstes form
en mistanke om det sidste. Løsningen kaster en skygge
– eller lad os smukkere og rigtigere kalde det et lys foran sig.
En feed back kalder man det i elektronikken.
Og det lille snyderi er med til at forme problemet.«*

Piet Hein (1963) *Kilden og Krukken. Fabler og Essays.*
København: Gyldendal: 82-83